

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення
діяльності Судової палати
у цивільних справах
Верховного Суду України

Безсторонній суд як об'єкт доступу в контексті міжнародних зобов'язань України

У правовій державі безсторонність суду є невід'ємною складовою таких понять, як «правосуддя» та «справедливий суд». Саме тому їй приділено значну увагу у фундаментальних міжнародно-правових актах у сфері прав людини. Серед них насамперед слід зазначити Загальну декларацію прав людини 1948 р. (ст. 10), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 14), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція; п. 1 ст. 6).

Summary

The article studies peculiarities of comprehension by the European Court of Human Rights of such a notion as impartiality of the court, which relies on the practice of applying the European Convention of Human Rights. In order to enhance institutional guarantees of autonomy and impartiality of the national courts the author suggests amending the effective legislation of Ukraine

Безсторонній розгляд і вирішення судових справ — один із головних обов'язків судді, а також складова його присяги, порушенням якої визнається, зокрема, вчинення суддею дій, що можуть викликати сумнів у його неупередженості

Аналіз положень ч. 1 ст. 1, ст. 7 Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон № 2453-VI) дає підстави для висновку про те, що здійснення судової влади незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом, — одна з базових засад організації судової влади в Україні та запорука судового захисту прав, свобод і законних інтересів кожного; одним із основних признаков інстанційної побудови системи судів є забезпечення неупередженого розгляду справ.

До того ж безсторонній розгляд і вирішення судових справ — один із головних обов'язків судді, а також складова його присяги, порушенням якої визнається, зокрема, вчинення суддею дій, що можуть викликати сумнів у його неупередженості (п. 1 ч. 4 ст. 54, ч. 1 ст. 55 Закону № 2453-VI, ч. 2 ст. 32 Закону від 15 січня 1998 р. № 22/98-ВР «Про Вищу раду юстиції»). Порушення суддею присяги є однією з підстав для його звільнення з посади (п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України).

З огляду на відсутність нормативного визначення поняття «безсторонність» у національних правових актах, що регламентують діяльність суду, відповідний інтерес становить те, як розуміє суть цього поняття Європейський суд з прав людини (далі — Європейський суд; Суд).

Різні аспекти забезпечення безсторонності суду досліджували такі вітчизняні вчені, як О.С. Захарова, С.О. Іваницький, В.І. Кононенко,

О.В. Константи́й, Л.М. Москвич, О.Б. Прокопенко, І.Л. Самсін, В.В. Сердюк, В.С. Стефанюк, С.Г. Штогун та ін.

Відповідно до прецедентної практики Європейського суду наявність безсторонності при розгляді справи визначається на підставі двох критеріїв — об'єктивного та суб'єктивного

Недостатньо вивченими є виокремлені у практиці Європейського суду елементи поняття «безсторонність суду», що можна вважати невирішеною раніше частиною загальної проблеми, якій присвячена ця стаття. Мета дослідження — з'ясування правового змісту таких елементів на основі аналізу практики тлумачення відповідних положень п. 1 ст. 6 Конвенції.

Розв'язання зазначеної проблеми має важливе прикладне значення, оскільки, формально залишаючись незмінними, норми Конвенції з огляду на їх тлумачення Європейським судом перебувають у невпинному розвитку. Це зумовлює об'єктивну потребу в постійному аналізі рішень цього Суду. До того ж без такої необхідної для судочинства ознаки, як безсторонність суду, практична реалізація права на справедливий судовий розгляд неможлива.

У кожній справі Європейський суд вирішує, «чи мають стосунки, що розглядаються, таку природу та ступінь, що свідчать про небезсторонність суду»

Слід зазначити, що в Європейському суді напрацьована практика щодо з'ясування того, чи був національний суд, розглядаючи конкретну справу, безсторонним у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції.

Відповідно до прецедентної практики цього суду наявність безсторонності при розгляді справи визначається на підставі двох критеріїв — об'єктивного та суб'єктивного.

Об'єктивний критерій стосується функціонального характеру діяльності суду, тобто коли особиста поведінка судді не оспорується, але, наприклад, ієрархічні або інші зв'язки між суддею і певною стороною або учасником процесу, здійснення одним і тим самим суддею різних функцій у рамках судового процесу, зміна територіальної підсудності, призначення експертизи та оцінка висновку експерта тощо об'єктивно виправдовують сумніви щодо неупередженості суду.

Зокрема, у кожній справі Європейський суд вирішує, «чи мають стосунки, що розглядаються,

таку природу та ступінь, що свідчать про небезсторонність суду»¹.

У контексті зазначеного критерію враховується, «чи були в судді достатні гарантії для того, щоб виключити будь-які легітимні сумніви з цього приводу»², «чи забезпечував суд і, серед інших аспектів, його склад, достатні гарантії, аби виключити будь-які обґрунтовані сумніви щодо його безсторонності»³, «будь-які розумні сумніви з цього приводу»⁴, «відкинути всі легітимні підстави сумніватися у його упередженості»⁵. Як ключове Європейський суд зазначає «питання довіри, яку суди ...мають вселяти суспільству і, перш за все, сторонам у процесі»⁶.

У справах такої категорії цей Суд наголошує на необхідності окремо від поведінки суддів визначати, чи існували переконливі факти, які могли б викликати сумніви щодо їхньої безсторонності. Тобто позиція заінтересованої особи розглядається як важлива, але не вирішальна. Вирішальним є те, чи можна вважати відповідні побоювання щодо небезсторонності певного судді об'єктивно обґрунтованими⁷. До того ж у контексті наявності конкретних фактів маються на увазі «факти, що можуть бути перевірені»⁸.

Наприклад, сумнів у безсторонності викликають такі пов'язані з поведінкою судді обставини, як його перебування в договірних, грошових, родинних або інших відносинах з однією зі сторін у справі.

Так, порушенням принципу безсторонності визнано випадок, коли суддя Конституційного суду Хорватії брав участь у розгляді конституційної скарги, поданої заявником-відповідачем за цивільним позовом у справі, в якій суддя раніше був адвокатом позивачів. Незважаючи на те, що таке представництво інтересів мало місце

¹ Pullar v. United Kingdom, judgment of European Court of Human Rights of 10 June 1996, Reports of Judgments and Decisions, 1996-III, § 38 (Тут і далі в англійських посиланнях зазначаються рішення Європейського суду з прав людини, які розміщені на офіційному пошуковому порталі HUDOC (<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>); цитати в тексті статті наведено в перекладі автора).

² Thomann v. Switzerland, judgment of European Court of Human Rights of 10 June 1996, Reports of Judgments and Decisions, 1996-III, § 30.

³ Fey v. Austria, judgment of European Court of Human Rights of 24 February 1993, Series A, no. 255, §§ 27, 28, 30.

⁴ Gautrin and Others v. France, judgment of European Court of Human Rights of 20 May 1998, Reports 1998-III, § 58.

⁵ Bulut v. Austria, judgment of European Court of Human Rights of 22 February 1996, Reports of Judgments and Decisions, 1996-I, § 31.

⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бочан проти України» від 3 травня 2007 р., п. 66 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 64. — Ст. 2512.

⁷ Div. v. Ferrantelli and Santangelo v. Italy, judgment of European Court of Human Rights of 7 August 1996, Reports of Judgments and Decisions, 1996-III, § 58.

⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бочан проти України» від 3 травня 2007 р. — Там само.

майже за дев'ять років до розгляду конституційної скарги і тривало лише упродовж двох місяців, Європейський суд зауважив, що через подвійну роль судді в одній справі, посилену подальшою участю його дочки як адвоката позивачів, виникла ситуація, що може викликати законні сумніви в безсторонності судді⁹.

Безсторонність, як і незалежність, є одним із головних критеріїв, яким має відповідати суд у розумінні Конвенції, до того ж «незалежно від статті Конвенції, в якій вжито цей термін»

Подібна ситуація була у випадку, коли суддя Конституційного суду Словенії брав участь у розгляді справи, в якій він понад чотири роки до цього (як професор університету) на прохання компанії-відповідача надав експертний висновок під час розгляду цивільної справи у суді першої інстанції. Європейський суд зазначив, що при визначенні об'єктивних підстав побоювань заявників до уваги можуть бути взяті такі фактори, як подвійна роль судді в судовому розгляді, час між відповідними епізодами участі, а також ступінь участі судді у прийнятті рішення. Одним із головних чинників, який було враховано при констатації факту порушення Конвенції, став ризик виникнення проблем у системі, в якій немає гарантій того, що судді нагадають про його участь у попередніх справах насамперед тоді, коли такі питання покладаються на власну пам'ять суддів¹⁰.

Розглядаючи іншу справу, Європейський суд дійшов висновку про те, що участь судді Верховного суду Ісландії у процесі врегулювання боргових зобов'язань її чоловіка, отримана ним вигода і його зв'язок із банком мали такий характер і розмах та були настільки близькі за часом до розгляду Верховним судом справи заявника у його спорі з банком, що заявник цілком обґрунтовано міг побоюватися за те, що його справа не буде розглянута неупереджено, а тому мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції¹¹.

Європейський суд досить радикально ставиться до випадків участі судів у майнових відношеннях з однією зі сторін у справі.

Так, встановлюючи порушення Україною зазначеної норми Конвенції, Європейський суд

визнав об'єктивно виправданими побоювання заявниці стосовно неупередженості голови суду, який одноособово розглядав її справу в суді першої інстанції, тому що цей суддя просив і безплатно отримував майно від компанії-відповідача. Також як складову порушення Конвенції було зазначено те, що суди вищих інстанцій, розглядаючи скарги заявниці, не взяли до уваги її твердження щодо цього питання¹².

Значно ширшу дискрецію Європейський суд допускає стосовно соціальних зв'язків суддів.

Так, в одному з рішень не було встановлено конфлікту інтересів та визнано явно необґрунтованою скаргу, пов'язану з перебуванням судді у масонській ложі. При обґрунтуванні висновку про те, що таке членство не могло само собою викликати сумніви в неупередженості у випадку, якщо свідок або одна зі сторін процесу також належить до масонів, було покладено пріоритет суддівської присяги над іншими соціальними обов'язками та зобов'язаннями¹³.

В іншій справі Європейський суд встановив порушення, зумовлене проблемами належного адміністрування правосуддя — в силу специфіки країни національне законодавство не передбачало можливості відводу суддів, якщо тільки вони не належать до I ступеня єдинокровності або споріднення з учасниками процесу (до складу суду входив суддя, що був братом, а пізніше — дядьком адвоката однієї зі сторін у справі)¹⁴.

З погляду об'єктивного критерію Європейський суд розглядає об'єктивну безсторонність у тісному взаємозв'язку з незалежністю національного суду або ж разом із нею, «встановлюючи існування переконливих фактів, які могли б піддати сумнівам незалежність та безсторонність судів»

Безсторонність, як і незалежність, є одним із головних критеріїв, яким має відповідати суд у розумінні Конвенції, до того ж «незалежно від статті Конвенції, в якій вжито цей термін»¹⁵. На практиці інколи буває вкрай складно розмежувати правову оцінку щодо безсторонності суду та його незалежності, оскільки відповідні аргументи зацікавлених осіб нерідко ґрунтуються на тих самих фактичних твердженнях.

Очевидно, саме тому з погляду об'єктивного критерію Європейський суд розглядає об'єктивну

⁹ Див.: Постановление Европейского Суда по правам человека по делу «Межнариц против Хорватии» (Mezmaric v. Croatia) от 15 июля 2005 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. — 2006. — № 1. — С. 33.

¹⁰ Див.: Švarc and Kavnik v. Slovenia, judgment of European Court of Human Rights of 8 February 2007, §§ 40, 41, 44.

¹¹ Див.: Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Петур Тор Сигурдссон против Исландии» (Petur Thor Sigurdsson v. Iceland) от 10 апреля 2003 г., пункты 45, 46 // <http://www.lawmix.ru/abro/2459>

¹² Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Білуха проти України» від 9 листопада 2006 р., пункти 54, 55 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 19. — Ст. 785.

¹³ Див.: Salaman v United Kingdom, decision of European Court of Human Rights of 15 June 2000.

¹⁴ Див.: Micallef v. Malta, judgment of European Court of Human Rights [GC] of 15 October 2009, §§ 100—104.

¹⁵ D.N. v. Switzerland, judgment of European Court of Human Rights [GC] of 29 March 2001, ECHR 2001-III, § 42.

безсторонність у тісному взаємозв'язку з незалежністю національного суду¹⁶ або ж разом із нею, «встановлюючи існування переконливих фактів, які могли б піддати сумнівам незалежність та безсторонність судів»¹⁷. Зроблений у процесі такого розгляду висновок про безсторонність суду (незалежно від конкретного критерію) «знімає потребу в окремому розгляді питання, чи суд був також «незалежним»¹⁸.

Національні суди відіграють провідну роль в організації процесу судочинства, яка полягає в тому, щоб забезпечити належне здійснення правосуддя

До того ж до уваги може бути взята не лише «процесуальна якість» судочинства, а й адекватність поведінки посадових осіб, які, не будучи стороною у справі, репрезентують державу чи її найвищі органи.

Наприклад, констатує порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, в одному з рішень проти України Європейський суд звернув увагу на «численні випадки втручання в провадження українських органів державної влади на найвищому рівні», які відображають «брак поваги до самого функціонування судової гілки влади»¹⁹, в іншому — зазначив, що побоювання заявника щодо упередженості національних судів при розгляді його справи підтримувались публічними заявами Президента та Голови Державної податкової адміністрації, а також діями стосовно його адвоката²⁰.

З приводу подвійної участі судді Європейський суд дотримується позиції, відповідно до якої «один лише факт про те, що суддя приймав рішення на досудовому етапі... не можна вважати підставою для сумнівів щодо його безсторонності; основне значення у справі мають обсяг і характер цих рішень»²¹.

Не було встановлено порушень у випадках, коли: суддя, який бере участь у розгляді справи, ухвалював постанову про затримання до суду (визначення того, чи була обґрунтованою

підозра, що стала підставою для затримання до суду, не ставить під сумнів неупередженість судді)²²; заявника засудив повторно суд, який раніше визнав його винним заочно (оскільки судді прийняли своє перше рішення на підставі обмежених свідчень і розпочали новий розгляд справи на засадах змагальності та детального з'ясування інформації, що може бути отримана за особистої присутності обвинуваченого)²³.

Загалом у цьому аспекті практика Європейського суду засвідчує послідовність його таких правових позицій: «із зобов'язання проявляти неупередженість не можна вивести загальне правило про те, що вищестоящий суд, який скасовує адміністративне чи судове рішення, зобов'язаний передати справу на перегляд в інший юрисдикційний орган чи орган тієї ж відомчої приналежності, але такий, що діє в іншому персональному складі»; «не вбачається підстав для законних підозр у тому», що судді, які брали участь у прийнятті першого рішення, беруть участь і в прийнятті другого²⁴.

Разом з цим було встановлено порушення вимоги щодо безсторонності у випадках: участі професійного судді у вирішенні питань про продовження тримання обвинуваченого під вартою та про затвердження винесеного йому вердикту присяжних²⁵, коли суддя всупереч ст. 21 Цивільного процесуального кодексу України двічі брав участь у розгляді цивільної справи в суді першої інстанції після скасування попереднього рішення²⁶.

Європейський суд визначив чинники, які слід обов'язково брати до уваги на національному рівні: «доступність засобів, кваліфікація суддів, конфлікт інтересів, доступність місця слухання справи для сторін тощо»

Національні суди відіграють провідну роль в організації процесу судочинства, яка полягає в тому, щоб забезпечити належне здійснення правосуддя.

Розглядаючи деякі справи проти України та з'ясовуючи в контексті об'єктивного критерію дотримання принципу безсторонності

¹⁶ Див., напр.: Findlay v. United Kingdom, judgment of European Court of Human Rights of 25 February 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-I, § 73; Kleyn and Others v. Netherlands, judgment of European Court of Human Rights (GC) of 6 May 2003, ECHR 2003-VI, § 192.

¹⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бочан проти України» від 3 травня 2007 р., п. 68. — Там само.

¹⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia) від 28 листопада 2002 р., п. 121 // <http://www.coe.kiev.ua/hr/case/36.html>

¹⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» від 25 липня 2002 р., п. 80 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 44. — Ст. 2344.

²⁰ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фельдман проти України» від 8 квітня 2010 р., пункти 10—12, 31, 98, 100 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 15. — Ст. 639.

²¹ Nortier v. the Netherlands, judgment of European Court of Human Rights of 24 August 1993, Series A, No. 267, p. 33.

²² Див.: Jasinski v Poland, judgment of European Court of Human Rights of 20 December 2005, §§ 56—58.

²³ Див.: Thomann v. Switzerland, judgment of European Court of Human Rights of 10 June 1996, Reports of Judgments and Decisions, 1996-III, §§ 35, 37.

²⁴ Див.: Ringeisen v. Austria, judgment of European Court of Human Rights of 16 July 1971, Series A no. 13, p. 40, § 97; Diennet v. France, judgment of European Court of Human Rights of 26 September 1995, Series A no. 325-A, § 38.

²⁵ Див.: Ekeberg and Others v. Norway, judgment of European Court of Human Rights of 31 July 2007, §§ 40, 50.

²⁶ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Романова проти України» від 13 грудня 2007 р., пункти 24, 25 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 27. — Ст. 872.

під час зміни територіальної підсудності, Європейський суд визначив чинники, які слід обов'язково брати до уваги на національному рівні: «доступність засобів, кваліфікація суддів, конфлікт інтересів, доступність місця слухання справи для сторін тощо»²⁷.

Попри те, що питання стосовно оцінки наявності законних підстав для передачі справи окремому судді чи суду не належить до компетенції Суду, він здійснює загальну перевірку зміни територіальної підсудності на відповідність положенням п. 1 ст. 6 Конвенції та, зокрема, вимозі щодо об'єктивної незалежності й безсторонності.

Наприклад, причинами порушень Європейський суд визнав:

– відсутність у матеріалах справи доказів того, що заявника було повідомлено про причини або юридичні підстави обрання територіальної підсудності у його справі. Незважаючи на наявність чітких підстав зміни територіальної підсудності, визначених Кримінально-процесуальним кодексом України, рішення про передання справи заявника до одного з місцевих судів «не було обґрунтовано жодною з них»²⁸;

– зміну Верховним Судом України територіальної підсудності цивільної справи та неповідомлення сторони про таке рішення²⁹.

Призначення судом співробітників відповідача в ролі експертів Європейський суд розцінює як порушення принципу рівності сторін, а ухвалення ним рішення, що базується на такому висновку, — як порушення п. 1 ст. 6 Конвенції

Що стосується загального стану інституційної та фінансової незалежності судової влади в Україні, то, розглядаючи деякі справи, Європейський суд визнав принциповим «не питання незалежності суддів від інших гілок влади чи третіх сторін, а питання незалежності суддів всередині самої судової системи та ризик того, що судді можуть перебувати під впливом своїх колег».

Суд зазначив, що оскільки позивач у справі обіймав посаду голови обласної ради суддів, то підприємство-заявник «могло підставно передбачати можливий конфлікт інтересів у зазначеному судовому розгляді», а тому його

²⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бочан проти України» від 3 травня 2007 р., п. 71. — Там само.

²⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фельдман проти України» від 8 квітня 2010 р., пункти 98, 100. — Там само.

²⁹ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бочан проти України» від 3 травня 2007 р., пункти 23, 85. — Там само.

побоювання «щодо небезсторонності суддів судів першої та апеляційної інстанцій можуть вважатися об'єктивно виправданими»³⁰.

Відповідно до практики Європейського суду у всіх випадках особиста безсторонність судді презюмується, доки не доведено протилежного, при цьому надання доказів упередженості судді покладається на зацікавлену особу

У деяких справах об'єктивна безсторонність оцінюється з погляду дотримання національним судом принципу рівності сторін. Хоча втілені в ст. 6 Конвенції вимоги безсторонності й незалежності не стосуються експертів, на думку Європейського суду, вирішальне значення мають їхнє становище упродовж усього судового розгляду, спосіб виконання експертами своїх обов'язків і спосіб оцінки суддями експертного висновку. Так, призначення судом співробітників відповідача в ролі експертів розцінюється як порушення зазначеного принципу³¹, а ухвалення ним рішення, що базується на такому висновку, — як порушення п. 1 ст. 6 Конвенції³².

Щодо **суб'єктивного критерію**, то він має особистий характер і зумовлюється поведінкою судді у кожному конкретному випадку. В контексті цього критерію враховуються особисті переконання та поведінка певного судді, що означає необхідність встановити, чи мав він будь-яку особисту зацікавленість або упередженість у певній справі.

Відповідно до практики Європейського суду у всіх випадках особиста безсторонність судді презюмується, доки не доведено протилежного, при цьому надання доказів упередженості судді покладається на зацікавлену особу³³.

Наявність упередженості в контексті п. 1 ст. 6 Конвенції Європейський суд визначає на підставі «особистого переконання певного судді у конкретній справі»³⁴, «особистих переконань та поведінки конкретного судді у справі»³⁵ — націо-

³⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Газета «Україна-центр» проти України» від 15 липня 2010 р., пункти 33, 34 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 9. — Ст. 439.

³¹ Див.: Постановление Европейского Суда по правам человека по делу «Шулепова (Shulepova) против Российской Федерации» от 11 декабря 2008 г., пункты 62, 69, 70 // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. — 2009. — № 8. — С. 95—108.

³² Див.: Постановление Европейского Суда по правам человека по делу «Сара Линд Эггертсдоттир против Исландии» (Sara Lind Eggertsdyttir v. Iceland) от 5 июля 2007 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. — 2008. — № 2. — С. 27—28.

³³ Див.: Постановление Европейского суда по правам человека (Большая Палата) по делу «Лендон, Очаковски-Лоран и Жюли против Франции» (Lindon, Otchkovsky-Laurens and Jely v. France) от 22 октября 2007 г., п. 76 // Права человека. Практика Европейского Суда по правам человека. — 2008. — № 2. — С. 217; Şaman v. Turkey, judgment of European Court of Human Rights of 5 April 2011, § 39.

³⁴ Gautrin and Others v. France, judgment of European Court of Human Rights of 20 May 1998, Reports 1998-III, § 58.

³⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Науменко проти України» від 9 листопада 2004 р., п. 95 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 21. — Ст. 1183.

нальний «суд має бути вільний від особистих упереджень і особистої зацікавленості в результаті справи»³⁶, «жоден із членів суду не має проявляти будь-якої особистої прихильності або упередження»³⁷.

Один із суб'єктивних проявів неупередженості — публічна поведінка судді, у тому числі його публічні висловлювання.

З погляду суб'єктивного критерію значна частина сумнівів щодо особистої безсторонності судді могла б бути знята, якби він реалізовував право на самовідвід. Тим більше, що «кожен суддя, щодо неупередженості якого є законні сумніви, повинен вийти зі складу суду»

Наприклад, Європейський суд зазначив, що є несумісним з вимогами безсторонності публічне поширення головою або членом суду, які розглядають справу, висловів, що містять натяк на негативну оцінку однієї зі сторін у справі³⁸. В іншому рішенні цей Суд розцінив як такі, що не лише становлять «негативну оцінку» справи заявника, а й свідчать про «зайняття чіткої позиції стосовно результату справи, з явною схильністю визнати вину обвинуваченого», заяви судді, яка: «критикувала дії захисту в суді»; «висловила припущення щодо кінцевого результату розгляду справи»; заявляючи, що вона ще не знає, «чи вирок буде обвинувальним, чи міститиме часткове виправдання», виключила можливість повного виправдання; «висловила своє здивування тим, що заявник наполягає на своїй невинуватості за всіма пунктами обвинувачення, і запропонувала йому довести свою невинуватість». Суд дійшов висновку про небезсторонність національного суду, нагадавши, що «виваженість, з якою судові органи повинні здійснювати судові дії, «має спонукати їх не звертатися до преси навіть для того, щоб відповісти на провокації; цього вимагають вищі цілі правосуддя і велич судового призначення»³⁹.

На нашу думку, з погляду суб'єктивного критерію значна частина сумнівів щодо особистої безсторонності судді могла б бути знята, якби він реалізовував право на самовідвід. Тим більше, що «кожен суддя, щодо неупередженості якого є законні сумніви, повинен вийти зі

складу суду»⁴⁰. Разом з цим, як засвідчує практика Європейського суду, відповідна ініціатива проявляється далеко не завжди навіть у тих випадках, де, здавалось би, альтернативи бути не може.

Так, Європейський суд визнав обґрунтованими побоювання представників ліцею щодо упередженості судді Вищої судової палати

Республіки Молдова, який розглядав їх справу, оскільки син цього судді раніше був виключений з ліцею за неуспішність та погану поведінку, у зв'язку з чим суддя допустив вживання погрозливих висловлювань⁴¹. Призначення судді на керівну посаду в уряді, про що судді було відомо до ухвалення рішення у справі, однією зі сторін у якій був уряд, також визнано таким, що викликає виправдані побоювання щодо упередженості судді⁴². Щодо цього критерію Суд припускає важливість навіть зовнішніх проявів, оскільки «правосуддя має не тільки чинитися, також має бути видно, що воно чиниться»⁴³, «на кону стоїть довіра, яку в демократичному суспільстві суди повинні вселяти в громадськість»⁴⁴.

Що стосується подальших розвідок у напрямі цього дослідження, то досить перспективним видається ретельний аналіз чинного законодавства на предмет його узгодження з практикою Європейського суду. Принаймні на сучасному етапі з метою посилення інституційних гарантій незалежності та безсторонності вітчизняних судів, на нашу думку, до Закону № 2453-VI було б доцільно внести такі зміни та доповнення:

– у ч. 2 ст. 47 цього Закону, якою передбачено, що «суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом», слово «зобов'язаний» замінити словом «вправі»;

– конкретизувати норму ч. 4 ст. 54 Закону № 2453-VI, в якій передбачено обов'язок судді «безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи», доповнивши її положенням такого змісту: «утримуватися від публічних висловлювань щодо справ, які перебувають у його провадженні або в розгляді яких він бере участь».

³⁶ Piersack v. Belgium, judgment of European Court of Human Rights of 1 October 1982, Series A no. 53, § 30.

³⁷ Див.: Tocono and Profesorii Prometeisti v. Moldova, judgment of European Court of Human Rights of 26 June 2007, § 33.

³⁸ Див.: Постановление Европейского Суда по правам человека по делу «Сасилор-Лормин» против Франции (Sasilor-Lormines v. France) от 9 ноября 2006 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. — 2007. — № 5. — С. 23—25.

³⁹ De Cubber v. Belgium, judgment of European Court of Human Rights of 26 October 1984, Series A, No. 86, § 26.

⁴⁰ Castillo Algar v. Spain, judgment of European Court of Human Rights of 28 October 1998, Reports of Judgments and Decisions, 1998-VIII, § 45.

³⁶ Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Пабла Кю» против Финляндии» (PABLA KY v. Finland) от 22 июня 2004 г., п. 27 // <http://www.politvektor.ru/biblioteka/kabinet/zakoni/99/3770/>

³⁷ Bulut v. Austria, judgment of European Court of Human Rights of 22 February 1996, Reports of Judgments and Decisions, 1996-I, § 31.

³⁸ Див.: Buscemi v. Italy, judgment of European Court of Human Rights of 16 September 1999, ECHR 1999-VI, § 67—68.

³⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia) від 28 листопада 2002 р., пункти 30, 31, 118, 119, 121. — Там само.